

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У РОБОТІ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ В УКРАЇНІ

AREAS OF ACTIVITY AND FUNCTIONS OF A SOCIAL EDUCATOR IN WORKING WITH ORPHAN CHILDREN IN UKRAINE

У складних та суперечливих умовах розвитку України найбільш незахищеною категорією виявилися діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Аналіз ситуації щодо явища сирітства в Україні дозволяє визнати, що проблема соціального захисту та соціальної підтримки, зокрема, є актуальною та частково вирішеною. Проте, проблема адаптації таких дітей до нового соціуму, їх соціалізація, формування та розвиток у зв'язку з воєнними діями на території України, кризовою ситуацією в країні, значно ускладнилася.

Окрім того, є певні фактори, що стають на заваді дитині-сироті чи дитині, позбавленій батьківських прав, у можливості забезпечити себе найнеобхіднішими життєвими благами: житлом на безпечній території, місцем здобуття освіти; захистом від зазіхань на їх життя, свободу, щасливе дитинство. Також робота різних соціальних інституцій, органів опіки, соціальних педагогів повинна бути спрямована на захистити дитину від негативного впливу родичів, які відмовились від них або були позбавлені права на їх виховання.

Основними завданнями соціального педагога освітньої установи є соціальний захист прав дітей, соціальна підтримка, створення безпечних, комфортних умов для життя дитини, налагодження механізмів зв'язку і партнерських стосунків між самою дитиною, її родиною або тими, хто її замінив, й освітньою установою.

Юридичний статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, який підтверджується необхідними документами, що засвідчують обставини, через які дитина немає батьківського піклування дозволяє їй отримувати передбачені законодавством пільги, знаходитись на повному державному утриманні. Також, робота соціального педагога із дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, передбачає реалізацію певних напрямів роботи, виконання ролей та функцій, визначених нормативно-правовим забезпеченням та використання методів роботи із даною категорією дітей.

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, напрями

роботи соціального педагога, функції, методи роботи.

In the difficult and contradictory conditions of the development of Ukraine, orphans and children deprived of parental care turned out to be the most unprotected category. Analysis of the situation regarding the phenomenon of orphanhood in Ukraine makes us admit that the problem of social protection and social support, in particular, is relevant and partially solved. However, the problem of adapting such children to the new society, their socialization, formation and development in connection with the military operations on the territory of Ukraine as well as with the crisis in the country, has become much more complicated.

In addition, there exist certain factors that prevent an orphaned child or a child deprived of parental care from being able to provide himself with the most necessary life benefits: housing in a safe area, a place to get an education; protection against encroachments on their life, freedom, and happy childhood. In addition to that, the work of various social institutions, guardianship bodies, and social educators should be aimed at protecting the child from the negative influence of relatives who refused the child or were deprived of the right to raise him.

The main tasks of a social pedagogue of an educational institution are protection of children's rights, social support, creation of safe and comfortable conditions of life, establishment of communication mechanisms and partnership relations between the child, his family or those who replaced the family, and the educational institution.

The legal status of an orphan child and a child deprived of parental care, which is confirmed by the necessary documents certifying the circumstances due to which the child does not have parental care, allows him to receive the benefits provided by the law, and to be fully dependent on the state. The work of a social pedagogue with orphans and children deprived of parental care also involves the implementation of certain directions of work, the performance of roles and functions defined by legal regulations and the use of methods of working with this category of children.

Key words: orphans, children deprived of parental care, areas of social pedagogical work, functions, working methods.

УДК 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.1.29>

Гук О.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гриник І.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Актуальність проблеми. Загнані в глухий кут нуждою сім'ї, обділені батьківською турботою і хоча б елементарним достатком діти – одна з болючих проблем сьогодення. Економічні негаразди, спричинені війною, руйнування моральних цінностей, нездоровий спосіб життя – ось далеко не всі причини, що зумовлюють зростання кількості

дітей-сиріт. Причинами цього є: погіршення матеріального становища сімей, ухилення від батьківських обов'язків, збільшення кількості вихованців у закладах інтернатного типу, дитячих будинках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сирітства займаються вчені різних галузей наук, практичної сфери діяльності, такі як

Н. Комарова, І. Пеша, Л. Божович, А. Прихожан, Г. Бевз, М. Васильєва, Є. Коваленко.

Л. Артюшкіна у своїх працях висвітлює специфіку професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт, а специфіка виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт висвітлюється у працях Л. Канишевської.

О. Кізь розглядає особливості самоутвердження вихованців інтернатних закладів, формування їх образу «Я» та образу «Ми». І. Грига, Т. Семигіна, В. Яковенко вивчають тенденції та розвиток нових підходів до виховання у інтернатах та дитячих будинках в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Пошуком шляхів покращення умов виховання та ефективності соціально-педагогічної, психологічної допомоги дітям сиротам займаються психологи, соціальні педагоги, соціальні працівники представники державних органів влади та громадських об'єднань.

Проте незважаючи на значний інтерес науковців до цієї проблеми, вона і у теоретичному, і у практичному аспектах залишається ще недостатньо вивченою.

Метою пропонованої статті є аналіз змісту, напрямів, форм та методів роботи соціального педагога з дітьми сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними напрямами діяльності соціального педагога у роботі з дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування,

є соціально-педагогічне дослідження, захист прав дитини, забезпечення соціально-педагогічної підтримки, консультування, корекція та реабілітація.

Соціальний педагог повинен сприяти створенню педагогічно-орієнтованого середовища для нормального розвитку дитини. Більш докладну характеристику цих напрямів пропонуємо розглянути у таблиці 1.

Враховуючи усе вищесказане, можна визначити основні професійні функції соціального педагога. Пропонуємо їх коротку характеристику:

Охоронно-захисна – функція, що передбачає соціально-правовий захист дітей, відстоювання їх прав та інтересів, використання нормативно-правової бази для захисту прав та інтересів особистості, сприяння застосуванню заходів державного примусу та реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які ці права порушили. Готовність реалізації соціальними педагогами охоронно-захисної функції свідчить про виконання ними однією з головних професійних ролей – захисника прав та інтересів дітей.

Організаційно-посередницька – забезпечує налагодження взаємодії соціального педагога з дітьми сиротами, державними та недержавними установами, які задіяні у вирішенні проблем дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування; координацію та об'єднання зусиль різних спеціалістів та організацій щодо вирішення правових питань та проблем дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, розвиток комунікативних здібностей, володіння технікою міжособистісного спілкування.

Таблиця 1

Основні напрями діяльності соціального педагога з дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування

Напрямок діяльності	Зміст роботи
Дослідження соціальних та особистісних проблем дітей	Аналіз морально-психологічного фону закладу освіти з метою вивчення його впливу на особистість дитини; планування і впровадження заходів щодо покращення умов, їх реалізація; визначення центру соціально-культурного впливу на учнів в мікросередовищі закладу для вивчення їх виховного потенціалу та організації взаємодії; соціально-педагогічна діагностика з метою виявлення наявних проблем в дітей-сиріт.
Захист прав та свобод дитини	Визначення контингенту дітей, які потребують соціального захисту, опіки та піклування; захист прав та інтересів дітей-сиріт, захист та індивідуальна робота з учнями, котрі у прийомній сім'ї піддаються насильству та агресії з боку дорослих тощо.
Соціально-педагогічна підтримка	Діагностика та вивчення сім'ї, сімейного середовища; виявлення сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, неблагополучних сімей, неповних сімей, опікунських сімей, прийомних сімей; духовно-ціннісне просвітництво.
Соціально-педагогічне консультування	Організація та проведення консультації для учнів, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, спеціалізована допомога учням спрямована на вирішення проблем.
Соціальна профілактика, корекція та реабілітація	Виявлення та попередження відхилень у поведінці дитини-сироти, забезпечення профілактичної та корекційної роботи з такими учнями, сприяння пропаганді здорового способу життя.
Волонтерські проекти	Турбота про дітей з інвалідністю, хворих та бідних, благодійні заходи для таких дітей, проведення ігор та творчих занять з дітьми та інших заходів, які сприяють професійному самовизначенню, привчати таких дітей до загально-людських цінностей.
Організаційно-медична діяльність	Аналіз і узагальнення досвіду соціально-педагогічної діяльності, забезпечення корекційної та профілактичної роботи з дітьми-сиротами.

Діагностико-прогностична – полягає у вивченні індивідуальних особливостей та можливостей дітей-сиріт, вивчення особливостей найближчого їх оточення, з'ясування індивідуальних відхилень у соціальному розвитку дитини і зумовлених цим соціальних проблем. Ця функція виконує змістовно-цільові (стратегічні) та організаційно-методичні завдання, полягає в прогнозуванні соціальним педагогом подій та процесів, які відбуваються в класі в якому навчається дитина-сирота або дитина позбавлена батьківського піклування.

В основі реалізації цієї функції – глибоке усвідомлення соціального розвитку особистості, визначення умов реалізації цієї функції, формування вмінь вивчення взаємовідносин дитини-сироти з представниками різних соціальних ролей, проектування майбутньої професійної діяльності.

Організаційно-комунікативна – передбачає діяльність з погляду соціального менеджменту, що полягає в структуруванні, координації роботи різних соціальних установ та інституцій, передбачає організацію різноманітної діяльності та вплив на зміст дозвілля, допомогу в працевлаштуванні та професійній орієнтації учнів, координацію взаємозв'язку дитини-сироти з медичними, культурними, спортивними правовими установами.

Соціально-педагогічна – це функція, що побудована на використанні виховного потенціалу мікросередовища, у якому перебуває дитина, її можливостей, як суб'єкта виховання, сприяє виявлення інтересів і потреб окремих груп, залучення до роботи різних установ, організацій, творчих спілок та фахівців.

Соціально-терапевтична – це функція, що передбачає своєчасне втручання у кризові ситуації та спрямована на вирішення проблем дітей на основі самоусвідомлення їх ставлення до себе, оточуючого середовища. Сприяє формуванню в майбутніх соціальних педагогів терпимості, принципу конфіденційності, емпатії, відповідальності за долю дитини-сироти.

Корекційно-реабілітаційна – полягає у роботі, спрямованій на зміну та вдосконалення особистісних та фізичних особливостей особистості, існуючих умов життєдіяльності та створення нових умов для розвитку потенційних можливостей дітей-сиріт.

Реалізація вищесказаних професійних функцій соціального педагога дозволяє вирішувати складні та важливі завдання а самі функції є досить складними та, за часту, позаплановими [1, с. 45].

У зв'язку з тим, що робота з дітьми-сиротами та дітьми позбавлених батьківського піклування пов'язана з наданням соціальної та психологічної підтримки, спектр методів цієї роботи є також досить широкий. Сюди належать методи, за допомогою яких:

– виявляється вплив на свідомість людей, формуються їхні погляди (уявлення, поняття),

здійснюється оперативний обмін інформацією між членами соціально-педагогічної системи;

– здійснюється вплив на поведінку дітей через організацію їх діяльності, та стимулювання позитивних мотивів участі у ній дітей-сиріт;

– надається допомога в самоаналізі та самооцінці дітей-сиріт.

Групу методів роботи з дітьми-сиротами та дітьми позбавлених батьківського піклування становлять:

– методи соціальної роботи (методи соціальної діагностики, методи соціальної профілактики, методи соціальної корекції та реабілітації, соціально-економічні методи)

– психологічні методи (психодіагностичні методи, психокорекційні методи, методи психологічного консультування, методи психотерапії, методи психологічного впливу);

– педагогічні методи (методи педагогічної діагностики, методи навчання, методи виховання, організаційні методи, методи організації педагогічної взаємодії) [6].

Найбільш доцільним методами вивчення особистості дитини в перші тижні консультування в умовах загальноосвітнього навчального закладу є спостереження, вивчення матеріалів особової справи, бесіда, малюнкові методики на задану або ж будь яку іншу тему. При цьому небажано пропонувати теми, які сприяють негативні переживання у дитини, пов'язані з втратою близьких, друзів тощо.

Спостереження – це спеціально організоване вивчення досліджуваного об'єкта, процесу або явища в природніх умовах. Спостереження повинне бути тривалим, систематичним, різнобічним та об'єктивним.

Соціального педагога в першу чергу мають в першу чергу цікавити стан дитини, механізми її «психологічного захисту». У зв'язку з цим важливе спостереження за власною ініціативою поведінкою дитини, її нерегламентованими заняттями в години навчання, вільного спілкування.

Спостереження можна здійснювати за ігровою діяльністю дитини. Спостереження сприяють здатності дитини планувати свою діяльність, підкорятися діючим правилам та розпорядженням.

Також до традиційних методів роботи соціального педагога з дітьми-сиротами в умовах загальноосвітнього навчального закладу належать **бесіди**. У бесідах, діалогах, дискусіях виявляється стан дитини, її емоції, переживання, позиції, наміри та страхи. Метою педагогічної бесіди є спроба проникнути у внутрішній світ вихованця, виявити причини тих або інших вчинків дитини. Важливо, щоб до бесіди педагог підготувався заздалегідь.

Анкетування – це метод масового збору матеріалу про учня за допомогою спеціально розроблених запитань. При анкетуванні, яке проводиться в усній або письмовій формі, важливо ставити запитання так щоб, вони відповідали поставленій меті.

Тестування – це цілеспрямоване, однакове для всіх досліджуваних обстеження, що проводиться в спокійних умовах для виявлення тих чи інших особливостей дитини. Головною метою при використанні методу тестування є створення в учня довіри та комфорту.

Вибір форм, напрямів та методів роботи з дітьми-сиротами та дітьми, які залишились без батьківського піклування в умовах загальноосвітнього навчального закладу залежить від певних факторів:

- віку дитини;
- форми виховання дітей (колективної, групової, індивідуальної), що здійснюється в межах інституційних закладах(дитячі будинки, притулки, школи-інтернати, тощо); дитячих будинках сімейного типу, прийомних сімей, сімей опікунів або піклувальників;
- осіб та організацій, які працюють з даною групою дітей [5, с. 51].

На підставі вищезазначеного приходимо до **висновку**, що поширення сирітства – це наслідок того, що значна частина родин у сьогоднішній важкий час не змогла адаптуватися до нових соціально-економічних умов, а складний процес соціально-педагогічної діяльності з формування соціальності дітей-сиріт передбачає вирішення трьох головних проблем у навчанні – підготовка до самостійного життя, розвиток особистості, складнощі у спілкуванні з однолітками. Соціальна підтримка

та соціальний захист дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в Україні є пріоритетом у діяльності соціального педагога та одним з головних обов'язків держави та основним напрямком правової політики держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артюшкіна Л. М. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 2. С. 42–47.
2. Бевз Г. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку). Київ : Главник, 2006. 112 с.
3. Макійчук Т. Правове забезпечення соціальної підтримки дітей, які не мають належного батьківського піклування, до надання їм юридичного статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 9. С. 107–112.
4. Науменко Г. І. Соціальна адаптація дітей-сиріт раннього віку. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 3. С. 66–71.
5. Пеша І. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування). Київ : Логос, 2000. 87 с.
6. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. С. 92–171.
7. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. С. 290–313.